

Per Tejbo

Inför ett 150-årsminne

En Lit-bo berättar

En vacker högsommardag i fjol satt jag på en soffa utanför Sollerö kyrka i stum beundran inför idyllen. Snart fick jag sällskap med en äldre man — en riktig Sollerö-bo visade det sig. Vi blev fort bekanta, och snart nog märkte han på min ”bristande” dalaaccent att jag var ”utböling”, men jag blev liksom accepterad då jag talade om att jag härstammade från Sollerön. Min nyfunne vän blev intresserad, och intresset ökade då jag talade om att min farfars far, Bus Per Nilsson från Bengtsarvet, tillsammans med 12 andra familjer blev nybyggare i Jämtland 1827. När jag talade om att jag just suttit och tänkt på *att dom kunde lämna detta vackra Sollerön*, fick jag till svar att det nog inte var så attraktivt för 150 år sedan — utan broförbindelse med fastlandet och utan vägar i övrigt. Detta var ju sant förstås, men sä-

kert var det endast en del av sanningen varför de gav sig av. Det fanns andra orsaker, t. ex. ägosplittringen och känslan av orättvisa vid tilldelningen av nya ägoskiften vid storskiftesförrättningarna på 1820-talet. Men kanske var det till slut dåvarande landshövdingens i Jämtlands län, Michael von Törne, erbjudanden som lockade till uppbrott. Han erbjöd skattefrihet i 30 år samt i stats- och startbidrag 8 tunnor korn och 88 riksdaler 16 skilling banco om de bröt upp en viss angiven areal uppe i Jämtland. Anbudet lockade inte endast Sollerö-bor utan även andra familjer från andra delar av Dalarna.

Enligt anteckningar i 1823 års avvitringshandlingar utstakades i två dagar under månaderna april och juni 1826 blivande inägor på Ladrogsländets avradsland, beläget 2 mil nordost om Lits samhälle. En förrättning som emellertid kompletterades den 17 augusti i anledning av att området ”icke befunnits innehålla den vidd, som till behöfligt utrymme i framtiden av inägor erfordras, och antalet nybyggare blivit förökad — —.” En vecka därefter, den 23 augusti, var förrättningsmannen, avvitringslantmätaren I. Tidström, åter på trakten. Men nu hade han i sällskap ”tretton (13) stycken därå såsom nybyggare antagna Dahlkarlar”, och nu gällde det att ”i vederbörandes närvaro” fördela det sammanlagda 74 tunnland 20 kappland stora området på ”sandblandad lerjord på fast grund” i 13 lika stora delar, alltså 5 tunnland och 23 9/13 kappland till varje nybyggare. Förhållandevis små arealer tycks kanske. Men denna tilldelning gällde alltså områden som skulle avverkas och röjas av från skog för att sedan odlas upp för kanske i första hand korn- och potatisskörd.

Sedan fördelningen var klar gick man än en gång över området och konstaterade ”att tjänliga tomtplatser inom varje ägodel finns att tillgå”. Till betes- och slåttermark (myrslått) uppläts övriga delar av avradslandet. Storleken därvidlag stod i proportion till den areal som blev uppodlad. Innan de blivande nybyggarna åkte hem till sitt Sollerön, gjorde de antagligen några enkla boplatser, vindskydd eller kojor för att ha de första nätterna nästa år, då de skulle komma på riktigt.

Det var mycket att berätta vid hemkomsten till Sollerön. Vad de blivande nybyggarna tyckte om Jämtland i allmänhet och om vildmarken, där de inmutat sina boplatser, i synnerhet var skiftande. En åsikt var de dock ense om: trots allt ansågs att fördelarna med en flytt-

ning övervägde nackdelarna. Det blev nu att sälja gårdarna, för dem som hade sådana, och förbereda flyttningen. En besvärlig sådan förestod, men de var ju vana att flytta. Varje vår hade de flyttat man ur huse med all boskap upp till fåbodarna på fastlandet vid Gesunda-berget, där varje hushåll hade sin ofta prydligt byggda stuga och andra hus, och sedan fram på sommaren längre bort till ”långfåbodarna”.

Det har berättats att jämtlandsfararna samlades i Gruddbo, vid majstången, och en karavan på 20 lass räknades in. Precis datum för avfärden kan ej anges, men de flesta flyttningsbetygen är daterade den 31/3 1827. Man kan därför anta att resan började någon dag eller vecka efter nämnda datum. Förutom allt bohag fanns givetvis kreaturen med. Av dessa fick antagligen getterna åka på lassen. Sämre var det för korna som fick gå hela vägen, d. v. s. till kyrkbyn i Lit då endast en ko fanns kvar. Detta säger ju en del om strapatserna. Det finns ingenting dokumenterat, men man får hoppas att den sista kon klarade de sista två milen, varav den sista milen utgjordes av ett obanat, träd-bläckt stråk.

Med användande av den officiella bokstavsbeteckningen nybyggarlotterna erhöll skulle en förteckning över nybyggarna se ut på följande sätt:

- A) Bus Olof Jönsson från Bodarne nr 20 västra med hustrun Anna Andersdotter, 2 *personer*.
- B) Erik (Jerk) Jöns Andersson från Gruddbo nr 41 med hustrun Anna Andersdotter och sonen Anders, 3 *personer*.
- C) Bus Anders Persson från Bodarne nr 25 med hustrun Anna Danielsdotter och barnen Anna, Per, Karin och Mait samt Bus Anders Perssons moder, Anna Olsdotter, och hennes halvbroder Anders Andersson, 8 *personer*.
- D) Skräddar Anders Andersson från Bengtsarvet nr 16 med hustrun Margita Olsdotter och barnen Anders, Ingeborg och Daniel, 5 *personer*.
- E) Ågå Olof Matsson-Pik (f. d. soldat) från Rothagen nr 23 med hustrun Anna Persdotter och barnen Mats, Olof och Anna. Till familjen hörde även Jöns Olsson med hustrun Margita Olsdotter och dottern Margit Jönsdotter, 8 *personer*.

- F) Bus Per Nilsson från Bengtsarvet nr 18 med hustrun Anna Andersdotter och barnen Nils, Anna, Ingeborg och Karin, *6 personer.*
- G) Hård Lars Matsson (uppgift om by saknas) med hustrun Karin Persdotter och dottern Marit, *3 personer.*
- H) Spar Hans Jonsson (uppgift om by saknas) med hustrun Anna Matsdotter och sönerna Mats och Anders, *4 personer.*
- I) Svarf Anders Andersson från Utanmyra nr 31 södra med hustrun Margita Persdotter och barnen Margit, Anders (kallades Vester), *4 personer.*
- K) Skräddar Anders Mårtensson-Helsing (f. d. soldat) med hustrun Anna Andersdotter och barnen Anders, Anna och Mårten, *5 personer.*
- L) Böhl Olof Jonsson från Rothagen nr 25 med hustrun Margita Andersdotter och barnet Anders, *3 personer.*
- M) Bus Per Larsson från Gruddbo nr 28 med hustrun Karin Olsdotter och barnen Anna, Lars och Karin, *5 personer.*
- N) Skop Olof Ersson från Utanmyra nr 16 med hustrun Margita Danielsdotter, änka efter soldaten Humble, *2 personer.*

Förutom ovan uppräknade medföljde familjen Menlös Olof Jönsson med hustrun Margareta Andersdotter och sonen Jöns, *3 personer.*

Denna familj var ”inhyses” hos någon av ovanstående nybyggare till år 1830, då de flyttade till Greningen.

Enligt ovanstående kom alltså 61 personer upp till de blivande nybyggena 1827, av vilka 53 räknades till nybyggarfamiljerna och 8 till mer eller mindre tillfälligt bosatta. Man kan säga att nybyggarna som kom hit upp var i sina bästa år, medelåldern var för männen 43 år och 41 år för kvinnorna. Barnens antal var 27.

Det är ovisst vilka färdvägar man följde, men man kan anta att bästa framkomligheten var över Gävle och huvudleden igenom kuststäderna till Sundsvall, därifrån färdvägen längs Indalsälvens dalgång upp till Jämtland, där eventuellt sällskap med andra nybyggare upplöstes. Vid ungefär samma tidpunkt kom fem familjer från Leksand upp till en skogstrakt i Föllinge socken, en trakt som blev byn Stör-

åsen. Det är tänkbart att de kom i sällskap med solleröborna. I detta sammanhang kan nämnas några andra dalkarlar som nämns i kyrkböckerna: Mölles Olof Jönsson, flyttade från Nyby till Greningen 1830. Möjligen kom denne senare än de övriga, fann det för trångt och flyttade till Grenningen. Vidare kom några år senare två bröder från Mora. Det var Garsås Hans Ersson som kom 1836 och Garsås Anders Ersson 1842. Till en annan del av Ladrogslandet, en del som vid laga skiftet 1850 tilldelades som fyllnadsjord till Söre by (byn i centrala Lit), kom 1852 Jut Anders Andersosn från Rättvik och blev dagsverks- torpare. Detta visar alltså att det inte var något ovanligt att dalfolk sökte sig upp till Jämtland.

”Mae ha lite mat maen fala mytjen feitve.”

Detta yttrades av den yngste av tre nybyggarbarn som kom till en gård nere i bygden för att sälja (eventuellt byta i matvaror) slöjdalster tillverkade av tjärved, alltså översatt: Vi har litet av mat men fasligt mycket med tjärved. Frusna och hungriga stod de innanför dörren och utfrågades av mor i gården: ”Hörre ha dae ne opp i nybyddjom, ha dae nå te äeta?”, det vill säga: Hur har ni det uppe i nybyggerna, har ni något att äta? De här barnen hade ofta varit nere i bygden ”i affärer” och hade snabbt tillägnat sig litsdialekten som ju avviker från sollerdito. De var alltså tvåspråkiga, vilket var en fördel för dem. ”Kunderna” knäpptes fortare upp då. Den dialektbebåvade ynglingen hette Lars. I sällskap hade han systemn Anna och brodern Mårten. Fadern var Skräddar Anders Mårtensson-Helsing, som dog 1834 då Lars var 6 år. Han liksom syskonen fick tidigt ”göra rätt för sig”, som det hette. Med sina syskon fick han fara ut i Lits-bygden och tigga mat. Lars var kanske mest härdig av syskonen och av sin mor lärde han sig tidigt att av tjärved tälja träfåglar med utbredda vingar, s. k. pelikaner som han kunde byta till sig mat för. Något äldre lärde han sig svarva och fläta korgar och sno metrevar av tagel. Han var musikalisk och spelade klarinett. Som vuxen tjänade han dräng i Renålandet och Öjarn i Ströms socken, varefter han gifte sig med Anna Nilsson från Finnvattnet och blev dagsverkstorpä i Näxåsen och Tallflonäset i samma socken. Det berättade är ett exempel på hur en del nybyggare hade det den första tiden. Ho vet, kanske var det representativt för hur *de flesta* hade det. Och i så fall förstår man den nybyggarhustru som en gång sa: ”Vad hade jag i denna ödemark att göra?”

Som redan antytts var det många gånger svårt för nybyggarna att klara livets nödtorft. Men tack vare att de behärskade en rad hantverk, kunde de erbjuda sina tjänster i bygden och få in behövliga kontanter. Böhl Olof Jonsson t. ex., som i sin hembygd varit slipstenshuggare, var på försomrarna att vänta litet varstans i gårdarna, erbjudande sig jämna och förbättra slipstenarna inför den stundande slåttern. Andra åter erbjöd sig utföra timmermans- och snickeriarbete, murning, målning, svarvning m. m.

Under rubriken "Avresa från Sollerön" står att "— —den sista milen utgjordes av ett obanat, trädbläckt stråk", vilket så var fallet till dess "stråket" genom flitiga vandringar och ritter blev så pass framkomligt, att man kunde ta sig fram med häst och kärra. Det blev alltså en sorts kärrväg. Men det dröjde ända till 1870-talet innan man, efter ett bidrag på 500 kr. från Lits Brokassa, började bryta och jämna den. Och först 1880 blev vägen så pass bra att den första lastvagnen kom upp till Nyby. Det dröjde sedan ända till 1922 innan byn hade allmän väg, en väg som slingrar sig fram i otaliga kurvor. Efter ytterligare några år fick Nyby genomgångstrafik, då väg byggdes på de 4 kilometrarna norrut mot Långkälen.

Som redan nämnts hade nybyggarna vid ankomsten till Jämtland 27 barn. Sedan ökade barnaskaran med 11, och en del av dessa kom till världen endast efter någon månads vistelse på den nya platsen. Man kan ju ana besvärligheterna med spädbarn i de ännu icke färdigbyggda bostäderna. En av dessa spädbarn var min farfar. Han föddes i februari 1828, och två år senare föddes ännu en son i den familjen. Det har berättats hur modern kämpade och slet utan att klaga. Hon var naturligtvis inte ensam om det, förhållandena var väl ungefär likartade för alla nybyggarhustrur. Men som exempel på hennes sätt att tackla svårigheterna kan nämnas att hon en gång *gick* tur och retur Sollerön, där hon avslutade en försäljning av ett härbre — och i en mes på ryggen bar hon en ettårig son. För härbret fick hon 4 kronor.

En svår sjukdom drabbade byn år 1858. I husförhörsboken för det året har antecknats följande: "Detta år kunde ej något husförhör hållas i denna by emedan en svår, smittosam nerffeber här utbrutit". Dom var antagligen isolerade. För hur lång tid vet vi inte. Men trots alla motigheter kämpades det vidare. Det berättas att under 7 års tid på 1860-talet varken korn eller potatis kunde mogna.

Man måste beundra det storverk som här utförts. Förutom de områden som lagts under plogen, byggdes byn upp på några fåtal år. Och 1885 alltså innan byn fick riktig väg, som redan nämnts kom den inte förrän 1922, byggdes på byns bekostnad skola. Den är fortfarande byns egendom men om- och påbyggd till bygdegård. Mycket mer kunde nämnas om hur livet gått vidare, men jag slutar här min berättelse med en hälsning från Nyby att ni är hjärtligt välkomna att fira 150-årsminne 1977.

Per Tejbo